

BÚNÜGY

I. Sár, köd

Késő délután ért véget a birtokosság gyűlése: a hegyek közül már előbújt az éjszaka őrjáratai, megfoghatatlan, lélekre nehezedő árnyak.

A gyűlés részvevői, némelyek egymagukban, gondolataikba merülve, mások kettes-hármas csoportokba verődve, még mindig vitatkozva csoszogtak hazafelé a sárban; lógó orral, hanyagul fejükre csapott báránybőrsapkával. Szerették trottyuk fölött hátradugni a kezüket, kissé meggörnyedni, jobban, mint amennyire az élet kényszeríti őket...

A kocsmá előtt, a leghígabb és legmélyebb latyakban, a kettős-hármas csoportok szétbomlottak, megálltak. Egy idegen ember elbeszélését hallgatták.

Közelben, alig pár lépésnyire, a szennyes és megduzzadt patak fölött keresztülfekvő hídon különösen meggyűltek a hallgatók. Pedig kár volt az igyekezetért, hogy lehetőleg ezen a kevésbé sáros hídon szorítsanak helyet maguknak. Mert ide csupán egy-egy foszlánya sodródott el a deszkát szállító atyafi beszédének, aki alaposan megrakott terével alig félórája hajtott be a kocsmaszín alá. Fél óra elég volt neki, hogy néhány porció pálinka segítségével kigőzölögje magából a hosszú, göbbenős út rossz emlékeit. Egyre legénykedőbb kedvvel újságolta az egybegyűlteknek, akik között megsokasodtak az asszonyok, hogy az útonállóként akarták elrabolni kevéske pénzét a Pöszönte-erdőben. „Fényes nappal – ide hallgassanak–, a déli órákban!” Bár elbeszéléséből az is ki-

derült, hogy tulajdonképpen nincs neki egy árva fityingje se – mutatta kifordított zsebét –, hiszen még csak most szállítja eladásra a deszkát. De hát ő azért férfiasan megvédte magát! Most büszkén pödörgeti a szája két szélén hegyesen kunkorodó szőke bajuszkáját. Hátrább lép, vissza a kocsmá ivóhelyiségébe, leül, mellével billegeti a hosszú asztalt s lábát dolyfösen szétterpeszti az asztal alatt, akár egy kiskirály.

A künnállókhoz, noha nem sikerül felfogniuk az elbeszélés teljes értelmét, eljutott a Pöszönte-erdőben megkísérelt rablótámadás híre. Szétfutott a faluban is, mint a futótűz.

Egy Fejszés Sanyi névre hallgató legény lépett ki a kocsmából, szennyes ingben, ujjas nélkül. Őt is csak a véletlen sodorta ide. Ajka kékre vált a nyirkos, csontokig dermedtő októberi hidegtől. Karját összefonta a mellén, s továbbította az elbeszélés lényegét azoknak, akik most rajznak szét a birtokosság dél óta tartó zajos gyűléséről.

A hídról előrelépett Borbély Elek, egykori csendőr, jelenleg nyugállományban, háromszázötvenkét lej havi járandósággal s még csendőrkorából való, lefelé konyuló szürkülő bajusszal. Kétségtelen, ő a legilletékesebb, hogy véleményt mondjon ebben a kérdésben. Előrelépett, s a régi szenvedély olyan eleven tűzzel lobogott fel horpadt melléből, hogy kezével megragadta a legény ujjasát:

– Osztán mire valók a csendőrök, he? Hogy fényes nappal az erdőben? Hej, az ántikrisztusát! Velem ilyen elő nem fordulhatott, míg szolgálatot tettem! – Ökleit buzogányként lógatta meg a magasan, s amit még mondani akart felhevülésében, az gomolygó párában ömlött ki belőle, mély sóhajtás formájában.

A legény egy lépést hátrált. Megvonta vállát. Neki mindegy, akárhogy heveskedik is Borbély Elek bá. Fél szemmel fellest a torony tetejére, ahol egy varjú egyensúlyozott. Fejszés Sanyi hunyorgatott a bal szemével, mintha célozgatná a madarat, s erre

többen is a torony gombja felé pillantottak. Valaki megszólalt:

– Hál’ istennek szép üdő mutatkozik – jósolta. – Mivelhogy a varjú keletnek áll – s a magasba bökött.

– Kell is a jó üdő – szólt egy másik.

A beszéd elterelődött a rablótámadásról.

– Ha holnap már folytathatnók a szántást!

– Üdeje! Sarkunkra lép a tél, s még alig van búza a földben!

Samu, a nyugalmazott csendőr öccse, belefűrt tekintetével a ködbe. A köd gyér volt, mint a finom függöny, száz lépésnyire is át lehetett látni rajta.

– Menjünk. Mindjárt este lesz – sürgette a bátyját.

A kezdeményezésre a hídon szakadozni kezdett a tömeg. Dagasztották lábbelijükkel a cuppogó sarat, míg rendre elnyelte őket a köd vagy valamelyik közeli utca...

Most öt ember kanyarodott be a templom mellett. Nem vegyültek a többiek közé, később jöttek, s lemaradtak a gyűlés befejezése után. Ők voltak az ellenzék a gyűlésen. De lehurrogták és leszavazták őket. Még most is sértődötten, darabos, érdes hangon bizonygatják egymásnak a maguk igazát. A kis köpcös Veress Józsi jobban szaporázza a lépéseket a társainál. Kurta a lába, de földje neki van a legtöbb az egész faluban: harminc hold! Úgy magyaráz, mintha nézetei vásári portékák volnának, s rá akarná tukmálni a vevőkre. Taszigálja fején a koromfekete, vadonatúj báránybőrsapkát, s tarkóját vakargatja:

– A szegénységnek kellett volna belátni, hogy a négyes határ a legjobb, mert egy ganézással három termést lehet leszedni! Nekem mindegy. Nem az én érdekem. Én megélek négyes határ nélkül is. De aztán csak tegye rá valakinek az állata a lábát az én földemre! Ha kellett nekik szabad gazdálkodás, hát meglesz! Meg!... Mert mi is tulajdonképpen az a szabad gazdálkodás? Az, hogy mindenki rágázolhat az én földjeimre szabadon, büntetés nélkül. Ezt akarja

a szegénység. Ez a híres szabad gazdálkodás! De ebből a helyből tovább egy tapodtat se vigyen a lábom, ha le nem ütöm őket, mint a barmot! – Most hátralökte a kucsmáját, és a homlokát vakarta meg, de olyan erősen, hogy vörös foltok gyúltak a bőrén. Megállt. Gesztikulált. – Nem tudja itt nálunkfelé megérteni a nép, hogy a lóhere meg a repceny pillangós virágú növény, vagyis nem éli fel a talajból a nitrogént, mivelhogy olyan a gyökérszerkezete! Nem kell annyi trágya a földeknek, ha lóherét meg repcenyt is termel az ember minden negyedik esztendőben. Ez is csak a szegénység hasznára válnék. De hát tőlem egye meg a fene! – Keserűen legyintett, újra elindult, s azzal elhallgatott.

Társai közül egyesek már bele is untak a harcba. Ott vigye el az ördög. A főszolgabíró különben is megírta már a jegyzőkönyvet, s ez megpecsételte az ellenzék véleményének a sorsát.

Veress Józsi két gazdasági tanfolyamot végzett, négy év leforgása alatt, telente. S amit ott tanult, szeretné a saját hasznára fordítani. Tudja ő, miként izzadnának ki neki többet a földek. De a többség ellene van. Azoknak nem kell lóhere meg repce. Akinek kevés a földje, kenyérnek való gabonát igyekszik termelni.

Lobogott, forrt a vére, s újra meg újra feltört belőle a méltatlankodás:

– Osztán még panaszkodják valaki, hogy nem bír állatot nevelni! Neki nem kell lóhere meg repceny! A buta! Neki szabad gazdálkodás kell, hogy keresztül-kasul utakat taposson az én földjeimen! De én leütöm! Le én!

Annyira elvakult a háborgástól, az elszenvedett vereségtől, hogy vissza sem köszönt azoknak, akik elváltak tőlük az Akác utca torkánál.

Elhaladtak a kocsma előtt is, kikerülve a csoportot. Ügyet sem vetettek az emberekre. A Pöszönte-erdőben fényes nappal megkísérelt rablótámadásnál sokkal nagyobb baj volt számukra, hogy leszavazták a gyűlésben a négyes határ tervét.

Alább, a következő utcakanyarban két csendőr kerülgette a sárt. Hol kétoldalt a nyomdékon haladtak. Hol meg összefonódott útjuk a középén. Fekete láb-szártekerőjüket felprecskelte a sár, kék köpenyük szárnya felhajtva, vontatott léptekkel ballagtak föl-felé, néha megbillentve vállukon a hosszú csövű puskát.

Lent, Kilyén Elek félbenmaradt háza előtt, már háromra apadt Veress Józsi társasága. De a másik kettő is mintha az ő lelkének terhét segítene cipelni. Egyikük a vakolatlan házról magyarázott. Jobb lett volna, ha Kilyén Elek hozzá sem fog az építéshez, míg együtt nincs a szükséges összeg. Lám, a sok pénzt, a nyár folyamán beleverte az épületbe. Az ilyen vállalkozás nyeli a pénzt, mint a mesebeli sárkány; még egy darab földjét is áruba kellett bocsátania. Háza még sincs; itt áll vakolatlanul, padlózatlanul, ablakok nélkül a négy vörös fal, ő pedig családotul elszegődött városra, hogy a télen összekuporgassa az épület befejezéséhez szükséges pénzt. De nem is tehetett mást – magyarázta a szapora beszédű. Hová húzta volna meg magát a hideg farkasfoga elől, ha már lebontotta a régi házat? Így jár, aki tovább nyújtózkodik, mint ameddig a takaró ér! Gazdaembernek a mai világban nem való az építkezés, örvendjen, ha élni tud a régi keretek között, nemhogy új házról álmodozzék! A gyermekek? Hogy mi lesz majd a következő nemzedékkal? Két, három, négy örökössel? Hát, ha leány a gyermek, akkor menjen férjhez, azt még valahogy kistafirozzák. Fiú pedig nem kell, ha nem lehet nekik házat építeni. Így van ez!

...A csendőrök csak jöttek, lépegettek ütemesen, közeledtek, nem lassabban és nem gyorsabban, mint amikor feltűntek a kanyarban. De mit lehessen tudni, miféle szél kergeti őket? Állandóan kószálnak a faluban. Pedig semmi dolguk. Minek is kell ide csendőr? Ha bicskára mennek a fiatalok, akkor úgysem lehet előtalálni őket – fontolgatta magában Veress.

Hogy minek?

Veress Jóskának megbizsergett a bőre. Forróság öntötte el a térdét, mintha benne gázolt volna, s még homlokát is ellepte a meleg. Pillanatra megrendült alatta a föld, kissé elvesztette az egyensúlyát. Mostanáig türelmesen hallgatta a hosszadalmas mondatokat a félbenmaradt házról, de a két csendőr közeledtére hirtelen kínzó nyugtalanság vett rajta erőt. Tétován kitért, indult a ház felé, mintha bent az udvaron akarna széjjelnézni, aztán hamar visszalépett az útra. A csendőrök még mindig nem haladtak el. Veress gyorsan elköszönt a társaitól s csakazértis szembement a kék köpenyesekkel. Kifeszített mellel, magára erőszakolt nyugalommal tartott feléjük.

Mitől zavarodott meg ennyire? Hiszen jó barátja az őrmester, noha most csak a káplár sétálgat a falu utcáján. Sokszor elpoharazott velük. Az őrmester legtöbbször előreköszönt neki, ha találkoztak. De most ő emelte meg a sapkáját, noha csak a káplár közeledett. Az egyik csendőr alig észrevehetően feléje bólintott. Elhaladtak mellette, rá sem pillantottak. Igen, az utat nézték s nem az ő arcát. Már jó messze fent jártak, a templom előtt...

Minek is ők ide a faluba? – kérdezte ismét magától.

Hogy a csendőrök elhaladtak, dúsán kezdte ontani a párát az orrlyukain, s fellélegzett. Egy fejjel magasabbnak érezte magát, s elszántan hátrafordította a fejét. Nem, a csendőrök nem néztek vissza. De miért is néznének éppen őutána? Hát ki ő? Nem első ember a faluban a vagyona után?... Vagy... Hogy a felesége miatt?...

Ettől a gondolattól hideg borzongott végig a testén. Legyintett. A felesége? Valamit evett, valami mérgezőt. Hát tehet ő arról? De mit is ehetett az az aszszony? Ilyenkor már nincsen gomba! Második hete nyomja az ágyat, nyegődözik, jajveszékél, mint aki élet és halál közt vergődik. Húst, persze, valami romlott húst ehetett, esetleg mérgezett húst, az ördög tudja! De hát ha olyan nyavalyás, nyigócás természettel verte meg az Úristen, hogy két hétig fetreng az ágyban egy kis húsmérgezéstől?!...

Két hét...

Agyát sötéten megfeküdték a kízó gondolatok. Két hét és még ki tudja, mennyi! Csak kelne már fel, állna már lábra! Hiszen a faluban is rebesgetni kezdték a dolgot. Hol is szólt ő a romlott húsról? Mert olyan a falu szája, ha kerepelni kezd, mint a rézka-kas, mely nyikorogva jelzi a közelgő vihart.

A házak sűrű sötétségbe burkolóztak, amikor a gazda a kapujához érkezett. S úgy tűnt neki, mintha valami nagyon hosszú és nagyon fárasztó útról tért volna meg.

A szomszéd kutyája neszét vette a lépteknek, s felugatott; ide hallatszott, ahogy dühösen rázta a láncot. Pedig esztendőkkor ezelőtt, egyik este, félholtra verte a dögöt, s lám, az sem használt, sőt, azóta még dühösebb lett s rekedtebb az ugatása...

A kapu előtt különös szorongás ragadta meg, egészen meglassultak a léptei, s térde remegni kezdett. Nem volt bátorsága belépni a házba.

Bent kigyúlt a lámpa, s mire szétmázolt tojássárgához hasonló fénye rávetődött a szomszédos ház falára, jórészt fel is nyalta a köd. Holmi félelmetes fehér asszonyokra gondolt, akik görcsös ujjakkal fojtogatják a világot ilyen titokzatos őszi estéken. Az édesanyjától hallott róluk még gyermekkorában. Milyen áldott jó lélek is az ő édesanyja – lágyult el a szíve. – Most is napestig s napnyugtától napkelteig ott forgolódik a menyé betegágya mellett. Az a meg-meglibbenő sejtelmes folt a szemközti ház falán, ahová a lámpájuk gyöngé fénye rátapad, bizonyosan édesanyjának az árnyéka.

Hirtelen rossz gondolata támadt, megriadt s megállt, mint a vadszagtól riadozó ló: hátha meghal a felesége?

Talpába szaladt minden vére, s a horgasina megroppant. Erre még sohasem gondolt ilyen határozottan, ilyen világosan, józanon. De hát ki a hibás? Ő? Hát nem megmondta a feleségének kereken, mindjárt a Józsika születése után, hogy aztán több gyermek nem kell, elég belőle egy, nem akar koldusokat nemzeni, osztani a földeket!? Mért nem vigyázott?

Mellét kétségbeesetten döngette a szíve. Nekidőlt a falnak, és forró homlokának jólesett a hideg téglá; végtelenül gyengének, erőtlennek érezte magát.

Csak pár percig állott így szédülten, mert akkor durva nyikorgással megnyílt a szomszédék kapuja. Valaki ügyetlenül belegázolt a sárba – cipp-cupp-föccs –, s már mellette is termett, nem lehetett elbújni előle.

– Hozzátok indultam, Józsi – hajolt arcához a szomszéd felesége. Kezét köténye alá rejtve vacogott.
– Te vagy az?

– Én – morogta tikkadtan.

Harisnyája szíját igazgatta, hogy megtévessze az asszonyt.

– Hol voltál?

– A faluközt – felelte ridegen.

– Ó, édes istenem! – sipította el magát Forgácsné. – Milyenek is vagytok ti férfiak, drága fennvaló isten! A feleséged, szegény, halálán van, s te egész nap csak a falut járod! Ilyenek vagytok ti, mind egyformák!

Veress megrémült. Villámok oldódtak szét a testében, de uralkodott magán, csinált fölényességgel legyintett :

– Halálán van a fészkes fenét! Nincsen annak komoly baja, nem is lehet. Kornyadozik egy kicsit, de hát majd jobban lesz. A fehérnép olyan, mint a macska. Szívós.

Az asszony, aki már eltaposott életéből legalább ötven esztendő (egy leányát évekkal ezelőtt férjhez adta, egyik fiát megházasította, a másik meg tavasszal vonult be katonának), mintha meghökkent volna a férfi hangjától: verébféjét hátrakapta, fél kezét kirántotta a köténye alól, s felcsattant:

– Meghal az, Józsi fiam! Én mondom, hogy meghal, olyan annak a betegsége!

– Fenét. Nem olyan a! Attól a disznóhústól, tudja-é, amelyiket Küss Kárulyék vágtak. Mü is vettünk belőle vagy két kilóval. A disznyó beteg volt, na, azért is szúrták le. Én mindjárt megéreztem, mert nekem is megfájult a hasam tőle. Az asszony gyenge.

Még én is beteg lettem, hát az a fehérnép hogyne?!... Nem ártana bezárni az olyan embert, aki beteg disznyó húsát kiárultassa! Börtönben annak a helye!

Az utolsó szavakat erőltetett nagy felháborodással mondta.

– Márpedig... – próbálkozott az asszony.

Ingerülten rácsapott:

– Mit: pedig?

Goromba, vad volt a hangja.

Az asszony megszeppenten hátrált. Félni kezdett.

– Hát... Izé...

– Miféle izé? – s csakhogy bele nem tépett a Mári nén mellébe.

Forgácsné köhögött, elhúzódott, sündisznó módjára összetöpörödött.

Veress lélegzetet vett, mintha szét akarná harapni a fojtogató ködöt. Kegyetlenül nyomta valami a mellét. Szólani akart, kérdezni, megtudni, hogy mit beszélnek, mit sutognak a faluban a felesége betegségről. De nem talált szavakat, amivel elkezdje. Hátha megfojtaná ezt a ványadt vénasszonyt? Beleölné, beletaposná a sárba, elnémítaná, hogy ne locsogjon, ne tudjon semmit! De a falu! Nem némíthatja el az egész falut!

Az asszony már szaporázott is a kapu felé, nyilván megbánta, hogy idejött. Holott egész délután Veress leste.

Utolsó pillanatban hörgő, fátyolos hangon utána-szólt a tehetetlen indulatában vergődő férfi:

– Mári nén!

– No?

– Mondja meg őszintén, mit hallott maga?...

– Ejnye, no. Mit hallottam? Hát semmit. Nem beszélek én, fiam, napokon át senki emberfiával. Nem is bajlok a más bajával. Hát bizony, lelkem – eredt meg a nyelve az első barátságos szóra –, elég nagy teher ez neked, hogy szegény Erzsi ilyen beteg lett. De majd csak az Úristen őszentfelsége... Nem kell búsulni, azt mondom, jobban lesz az, fiatal még, bírja a betegséget... Estefelé jártam volt nálatok, s egészen könnyen volt a lelkem... Mert jó szomszéd-

asszonyom nekem Erzsí, azt már ne mondja senki hogy nem... Még fel is ült az ágyban, s evett egy falatot abból a befőttből, amit a papné küldött... Mert azt mondta édesanyád, hogy a papnétól való...

Józsi bólintott, némi enyhülést érzett. S mivel az asszony szünetet tartott, megkérdezte:

– Tehát fel is ült az ágyon?

– Fel az, fiam. S evett! Jobban lesz az, én látom már, hogy meggyógyul! Csak doktort kéne hozatni, hogy segítsen...

Doktor! – Ismét meglobbant. Éppen az hiányzik, hogy legyen, aki feljelentsen! Nem állat ő, hogy látva nekimenjen a veszedelemnek! Türelmetlen mozdulatot tett:

– Nem kell annak doktor. Fenét! Majd csak jobban lesz anélkül is. Mi az, egy kicsi húsmérgezés? Én is kibírtam, lám, élek. Osztán meg mit is csinálna neki a doktor? Írna öt sort egy cédulára, az kétszáz lej. Aztán patika. Az legkevesebb négy-ötszáz lej. Megint doktor, megint patika. Tudom én. Ki győzné azt kifizetni? Vagy nálam degeszre áll a pénz, azt gondolják?

„Ha valakinek, akkor neked van pénzed bőven a ládafiókban. Tudja ezt mindenki, főleg a szomszédok.” Mári nén hangja könnyesre változott a gazda köszívűségétől, nekidőlt vállával a kapufélfának, s kezdte a siránkozást:

– Ilyenek vagytok ti férfiak. Az asszony, az semmi, az csak tollu, s ha elröpül a levegőbe, majd sodródik új az udvarotokra helyette! Még doktort sem érdemel, ha megbetegszik! Hátha meghal az a szegény? Milyen beteg, én teremő istenem – szipogta, nyilván elfelejtve a férfi iménti dühét is villámlását. Mikor nála jártam a délután, már alig beszélt. alig tudott mozdulni is. Ha anyád nem volna, eddig már ki is múlt volna ilyen férfi mellett! Sze má még a karja se mozog!

Újabb lépések dagasztották a sarat. Valaki közeledett az utcán, de Veress nem láthatta, a köd mély sötétet vont szeme elé. Durva és határozott mozdulattal hátracsapta a kaput, belépett az udvarra.

Halálos csend ásitott reá, mintha valóban a hivatlan kaszás lapulna a ház fala mellett.

Forgácsnét mégis előreengedte, de neki magának nem volt lelkijére, hogy utána siessen a házba, ahol a felesége talán utolsó tusáját vívja.

II. Beszélgetés az angyalokkal

Hátrament az istállóba.

Az udvaron végighaladva mindig büszkeség öntötte el, hogy csak úgy dagadt tőle a lelke. Mert az ő udvara rendesen gondozott: még a tavasszal jó pár szekér homokot hordott be a Küküllőről, s lám, az őszi eső sem bírja sárosra áztatni, akár egy hétig is öntheti a vizet az ég.

Csak a négyes határ, abban szenvedett vereséget, amikor szembekerült a község lakosságának túlnyomó többségével. Még most is elöntötte a harag, ha erre gondolt. Bosszúról álmodozott. Persze az is világos volt előtte, hogy az idegen juhokért nem akarják a négyes határt. A négyes határral befellegzett volna annak, hogy idegen juhokat hozzanak legeltetni a községbe, mert nem volna elég a legelő. A „kúduz paraszt” tenyere viszket attól a kicsi jövedelemtől, amit az idegen juhok hajtanak neki, fene az éhenkórászait.

Mégis be kellett volna néznie az asszonyhoz. Meglassúdott, tétovázó lett a járása. Mári nén szavai zsongtak a fülében: délután felült az ágyon, még befőttet is evett. Aztán meg, hogy a halálán van. Hát melyik igaz? Miféle szószátyár beszéd!?

Bemenekült az istállóba, mint akit félelmetes el-lenség kerget.

A két ló szaporán sercegett a szénát, olykor megdönggették patkóikkal a hídlást. Valaki kódot vetett nekik, bizonyára az édesanyja. Ettől a gondolattól ismét meleg hullámozott át a szíve környékén, meg-simogatta a lovakat, s halk, becéző szavakat mormogott nekik.

A tehének odébb lustán elnyúltak a hídláson, fehér testük és édeskés szaguk átáramlott a pajta ko-

romsötétjén. Békésen, bágyasztó egyhangúsággal kérődztek. Szénát kéne dobni a barmok jászlába. A sarok felé tapogatózott, ahová reggel a lámpást tette volt.

Az istálló előtt azonban váratlanul friss, izgatott gyermekhang csendült fel, félelem remegett benne:

– Édesapám! Keed az? Itt van?

Összerezzen:

– Ejnye, no! – Aztán egyik tehénhez: – Farta, ne, Bimbó, ne, ne vesd úgy ide a farodat, mert nem lehet jární tőled!

Igen, ez az apja hangja – bátorodott neki a gyermek.

– Azt üzenték, hogy jöjjön bé, s egyék. Mári nén mondta, hogy hazajött.

Vesződött a tehénnel, mintha nem hallotta volna a hívást. Nem akart rácsapni az állatra a vasvilla nyelvél, pedig megérdemelné a lusta dög, mert nem hajlandó mozdulni a szelíd nógatásra.

A gyermek iménti zihálása elmúlt. Már nem félt. Hiszen nem is olyan rettenetes a sötét pajta. Itt van az apja, az ő édesapja, ez az erős ember, akinél keményebbet és hatalmasabbat nem ismer ő a faluban, ami pedig túl van a község határán, az nem is igaz, csak kitalálás, ott él az a hatalmas sárkány, amely hét királyfi fejét már leharapta, – de az ő apja elbírna azzal a szörnyeteggel is.

– Hát nem jön? Hallja? Nanyó üzente.

– Van üdő. Előbb a marha. Tanuld meg ezt, ha gazdaember akarsz lenni.

Folyton csak a Bimbót költögette. Majd amikor a tehén hirtelen lábra ugrott, Veress Jóska elkáromkodta magát. Elfelejtette már, hogy mit is akart tulajdonképp, miért piszkálgatta a tehenet. Visszafojtott izgalommal kérdezte a fiától:

– Mit csinál anyád?

Jóska fellelkesülten válaszolt, mintha különös újságot mondana: szinte átizzott a sötéten szemének fürge, gyermeki csillogása:

– Nanyó azt mondta, hogy az angyalokkal beszélget, s nem engedett bé hozzá. Azt mondja, hogy

sok angyal van a szobában, gyermeknek nem szabad belépni, mert elrepülnek. De nanyó a nagyokat sem engedi bé, egyedül Mári nén járt bent az első házban. Egy üveget dugdosott a köténye alatt, biztosan az angyaloknak vitt valamit, hogy maradjanak. Aztán beállított Kuri Pistáné is, de nanyó őt sem engedte bé édeshez. Azt mondta Kuriné, hogy a görceszer ráncba szedje az édesanyám hasát; nem is azért jött ő, mintha kíváncsi volna rá. Az Isten nem ver bottal, azt mondta, mert ők úgyis visszaperlik azt a földet, amit keed elszántott a tavaszon, mert, azt mondta, megvan a helyrajz bent a telekkönyvnel, oda nem ér bé a keed keze, hogy ellopassa...

Az apa felhördült, mint akit torkon ragadtak:

– Csalók! Csalók! Tavalymozdították a határkövet, aztán azt hiszik, hogy én olyan buta vagyok! A rajz!... Hát megnézhezzük azt a rajzot, mert azt én is ismerem! – Inkább magának beszélt, mint a gyermeknek. Mit is érthet ehhez egy akkora emberke? – Fenét! Csak pereljenek! Tudom én, hogy az apám hol szántott s meddig szántott. Nem hagyom, azt a keserves úristenit a kúdosainak! Mert nekik nincs elég földjük, veti fel az éhség őket, a szemük esik ki a kívánságtól, osztán így akarnak szerezni! Hát majd adok én nekik pert!

Józsika nekibátorodott. Az ő apjának nem árthat senki. Ő a leggazdagabb ember a faluban. S gyermeki szószátyárkodással hozzátoldotta még az iménti mondatokhoz:

– Azt is mondta, hogy börtönbe záratja édesapámat. S nanyó sírni kezdett...

A fiúcska felkacagott, mert az a nanyó egyebet sem tud, csak sírni, mint a tartós eső. S a gyermek lelkét a felcsilingelő kacagás után üres, mély szomorúság járta át. Miért is kell neki mindennap reggeltől estig itthon ülni a nanyó szoknyája mellett? Miért nem viszi magával mindenhová az apja?

De a férfi megrázkódott, megborzadt.

Börtön! – Ki sem merte mondani.

Mit tudhat Kuriné? Mivel fenyegetőzik? Hogy így megnyílt a szája!

A felesége betegsége, persze. Csak meg ne halna az asszony! Akkor nem lesz semmi baj, jelenthetik Kuriék akár a fennvalónak is; ha jobban lesz a felesége, tanúkkal is bebizonyítja ő, hogy beteg disznyó húsából evett, semmi más baja nem volt. Akár esküt is tesz rá, ha a helyzet úgy kívánja.

Rekedten dörmögte:

– Börtön? Majd meglássuk, kinek építették azokat a vastag falakat meg a rácsot az ablakon! Elkívánják a földemet, a szegénység istenit! Hát majd kapnak ők börtönt!

Nyelve beletört a mondatokba.

Keze ökölbe gyűrődött, nekirontott a tehénnek:

– Farta, ne! Hát nem hallod? A füled ponciusát! Farta, ha mondom!

Rúgta, döngette, kínozta.

Az állat ugrált, tapodott, rángatta és csörgette a láncát, s végül fájdalmasan felbódult.

Akkor fáradtan abbahagyta a dögönyözést. Csurgott róla az izzadság. Reszketett keze-lába, rángatóztak az ajkai.

Felriadtak a lovak is, táncoltak, nyihogtak, nyerítettek, rettentő zaj csapott ki az istállóból – majd elcsendesedett minden. Veress nehezen szívta magába a levegőt, fulladozott, mintha víz alá merítették volna.

Ismét a gyermek hangja csilingelt a sötétben:

– Édesapám, de vajon igaz-e, hogy édes az angyalokkal beszélget? Nem hazugság? – kérdezte most már kételkedve.

– Eriggy bé, mert meghúlsz! Lódulj! Takarodj! – lihegte utolsó lelkierejével. Aztán leroskadt a jászol szélére, s bárgyún, gondolatok nélkül ült ott, mintha élete, teste-lelke a semmiben forogna.

Csak akkor eszmélt fel kábulatából, amikor halk, bátortalan, apró köhécselések közeledtek. A gyöngerezgésű hang mintha időtlen időkből osont volna a füléhez, s nevéen szólította:

– Józsi fiam. Édes gyermekem. Merre vagy? – Olyan volt a vénasszony, aki megállt a pajta sötét

szája előtt, mintha valami fekete sejtelem libbent volna az ajtófélfák közé.

– Jöszte be már, fiam. Milyen régóta várlak a vacsorával!

Sóhajtva felállt, s az ajtóhoz vánszorgott.

– Nem kell vacsora. Ettem már.

– Ejnye, ejnye. Hát hol ettél volna? Jöszte már be a házba. Hiszen Erzsé is vár, dél óta nem látott. Folyton csak utánad kérdez.

Gyöngye, erőtlen volt a férfi lába, mintha idegen végtagokat ragasztottak volna a testéhez. Szédült. Hátrabökött:

– Egyik tehén gyengélkedik. Nem hagyhatom.

Édesanyja didergősen, kocogó fogakkal behajolt az ajtó üregén. Homályosan azt gondolta, hogy reggelre hóharmat lesz, talán fagy, – szép, fehéres őszi világ, akárha csipkével aggatnák tele. Megcsóválta a fejét, de mozdulatait nem lehetett látni a sötétben.

– Gyengélkedik? Még csak ez kellett! Azt szokták mondani, a baj csőstül jön. Valamit adni kéne annak a tehénnek... Reggel elhívom Ferenc Lajit, nekünk is ő doktorolta a teheneinket, amíg szegény jó apád élt...

– Fenét. Nem kell annak. Majd jobban lesz! S ha nem, hát dögöljön meg!

– Ó, fiam, fiam! Nem szabad így beszélni! Ha a gazda elereszti magát, széthull a gazdaság. Gyere csak bé, hagyjad most azt a tehenet, nem kell azt őrizni!

Megrándította a vállát:

– Már én ilyen gazda vagyok, nem hagyom az állatomat!

– De a feleségedet éppen most hagynád el? – érzékenyült el az öregasszony, s szipogott. – Hogy szeretted eddig Erzséit. S most, éppen most...

Nehéz, fojtó lett a levegő, Veress úgy érezte, hogy meg kell fulladnia.

– Ki tudja, mi lesz reggelre? – folytatta az anyja. – Sohasem tudja az ember, mire virrad, mit szöttek számára az éji órák a következő napra. Olyan

nagybeteg szegény! Mári szüntelenül olvas a hasára, mindenféle italokkal jő-megy ki s be a házból, már egészen odavan ő is. De azt mondja, semmi sem segít, mert megharagudott az Úristen. Megharagudott Erzsire, s meg az egész emberiségre a sok gonoszság miatt.

Ijedten szaladt ki belőle a kérdés:

– Mári nén már tuggya, hogy mi baja az asszonynak? – Nyelt. – Akkor jól van, akkor minden rendben van, a keserít neki!... Nem kell vacsora, értse meg!

– Én nem szóltam egy szót sem! – mentegetőzött az öregasszony.

A fia meg csak hajtogatta keserűen:

– Nem kell vacsora. Én már vacsoráztam. Hagyjanak nekem békit!

– Hogy mondod? Már vacsoráztál? – Kis csend. Aztán rosszálló hangok hallatszottak, s vélni lehetett a sötétben a fejcsóválásokat: – Lám, még el sem költözött a feleséged, még küszködik ezzel az árnyékvilággal, s neked már vacsorát adnak valahol! Ne is mondd, hogy hol! Vétek ez, fiam, nagy bűn! Látod, ilyenek ezek a mai fehérnépek! Soha még egy olyant nem találsz köztük, mint Erzsi volt szegény. Osztán hol tekeregtél egész délután? Hol vacsoráztál ugyanbiza? S az a nyomorult asszony a halálán van, jaj, jaj!

Gyermekkorát idézték föl ezek a számonkérő, szigorú szavak, de akkor vessző is járt velük. Az idegen vacsora zokon esett az öregasszonynak, erősen a haladkló Erzsi felé húzott most a szíve a fiával szemben.

– Gyűlésben voltam, ott tótt el az üdő – mentegetőzött akaratlanul.

És újra csak halkán, szelíden, kérlelve:

– Be kéne jönnöd, fiam...

Veress Jóska menekülni szeretett volna a hívogató szótól. Rettegett attól, hogy a felesége fénytelen szeme elé álljon, mert ő kötötte meg magát makacsul, hajlíthatatlanul, hogy nem kell több gyermek, ő fenyegette meg a feleségét, hogy kidobja az utcára

vagy a hajánál fogva mártja bele a ganélébe, ha még egy gyermeket meg merészel akasztani a szíve alatt. S hogy meneküljön, a délután történekről kezdett magyarázni az anyjának:

– A határ sorsa felől határoztunk, hogy milyen határrendszerre térjünk át. De megette a fene az egészet. Ezzel a néppel nem lehet semmit csinálni. Kúdosok ezek, nem gazdák.

Az anyja is a magáét hajtogatta:

– Éppég most hagynád el, a legnagyobb megpróbáltatásban? Nem szép ez, fiam. Míg egészsége volt s dolgos két keze neki, addig bezzeg jó volt. Mennyit mosott, varrt reád meg a gyerekekre, mennyit főzött a napszámosoknak, s még a kapa nyelét sem átalotta megfogni, ha elkésett a mezőn a tavaszi doroszolás. És most már nem kell? Ej, hej-hej...

Veress mintha mit sem hallott volna, beszélt tovább, egyébről:

– Akinek egy csepp esze van, béláthatja, hogy a négyes határ a legjobb, mert egymás után három termést lehet leszedni a fődekről – érvelt, mintha a délutáni gyűlést folytatná itt az anyjával. – De hát nekik szabad gazdálkodás kell. A csürhe! Nekimenni a határnak, mint ahogy a disznyó rohan a pocsolyának. Osztán beletúrni az én földembe!

Mély lélegzetet vett, szüntelen küszködve fel-fel-lángoló indulatával. A kudarc, ha eszébe jutott, újra és újra befűtötte.

– Egyedül maradtam, édesanyám! Egyes-egyedül! Mert azok, akik megígérték, hogy támogatnak, csak lapultak a hátam mögött. Egymagam, szembe az egész faluval. Mert vegyük csak úgy: van nekem harminc hold földem, ebből öt hold kaszáló, hat hold erdő, amit nem is számítok. Most, ha négyfelé osztom a fődeket, csak egy rész marad ugarnak, három pedig terem a gazdának... Erre felugrik az egyik, hogy neki négy darab földje van, mind egy határ-részben, osztán ő csak kukoricát termeljen egy esztendőben? Honnan lesz neki kinyere? Vagy ha búzát termel, mivel eteti a disznyóját?

Sóhajtott.

– Ilyenek ezek. Nem értik. Csak az orrukig látnak.

– Hát csakugyan, mit is eszik a család, ha nem lesz búza? – tünődött az öregasszony.

– Már keed is! Keed is melléjük áll? – csattant föl a fia.

A vénasszony gyorsan elnyelte a szavakat. Megkukkult.

Veress azonban nem sokáig bírta a csendet.

– El akar temetni a falu. Most meg az asszony is... Ez az átkozott betegség! Hát Dávid Zsigáné nem így csinálta? De az csak megrázta a farát, s továbbment. Kutya baja! Vagy Nagy Domokosné? Bezzeg azok nem haltak belé! Csak ez az én asszonyom, ez...

Hörgött, mintha fojtogatnák, és semmiféle szó nem bírta letépni torkáról a reákapcsolódó láthatatlan ujjakat.

Aztán hirtelen:

– Hallom, itt járt Kuriné is? Egyéb sem kell, csak hogy feljelentsenek!... Tapossanak el, tiporjanak reám! De nem hagyom magam egykönnyen! Nem én! Az asszony beteg disznyó húsából evett, ez az igazság! Akkor is ez lesz az igaz, ha a földjeim mind reámennek is! Nem hagyom a magamét!

Megdöngötte a mellét, s kissé lehülve folytatta:

– De még az se biztos, hogy meghal. Ugyi, nem biztos még?

Az anya megértette a könyörgést, halkán duruzsolta:

– Nem hagy el a Jóisten, édes gyermekem. Miért hagyna el éppen téged? Csak jönnél bé, és ennéd meg a vacsorádat... A puliszka már megmeredt. Fa sincs vágva, te egész délután odakóricáltál, nem volt ki hasogasson, kialszik az a tűz...

S hogy a vacsora kérdését megint előhozta, felbőszítette Veress Jóskát; sötét szeme megvillant a feketeségen át, az anyjához ugrott, s vad kézzel megmarkolva, kilökte az istállóból:

– Pusztuljon innét, vén boszorkány! Összetöröm a csontjait! Mindenki ellenségem, még a tulajdon édesanyám is!

...Később megkereste a fal mellett a lámpást, meggyújtotta, ahogy ezelőtt egy órával akarta. Most önkéntelenül jöttek ezek a mozdulatok, hogy menekülhessen gyötrő gondolatai elől. Távolról asszonysírást sodort feléje a légáramlás. Az anyja sír elhúzódva valahová, biztosan nem akar könnyes szemmel bemenni a menyé betegágyához. Csak hagyná már abba!... Sohasem állhatta az asszonysírást...

Elhúzódott a csűrbe, s szénát kotorászott elő, minden mozdulatával húzta az időt, mely sohasem járt olyan nehéz, lassú ólomlábakon, mint most: szinte egy helyben topog ezen a gyötrelmes éjszakán. Teltitönte a jászlat, aztán nagy sóhajtva maga is beleheveredett. A barmok orrlyukain kizúduló meleg pára végigbizsergette a bőrét, mintha forró kezek simogatták volna, zsongott az agya, s mindjobban elkábult, majd észrevétlenül meglepte az álom. Nemsokára mintha mégis látni kezdett volna a sötétségben. Furcsa, félelmetes látomások gyötörték. Az udvar közepéből hatalmas füstoszlop csapott föl, kápráztató tüzet vetett a világ, s a felesége kínoktól eltorzult arca rémlett föl a pokoli forgatagban, majd el is tűnt. Azután még nyöszörgött, morgott is a föld, mély basszushangon dörmögött valamit, mire ő felébredt.

– Gyere bé, Józsi, meghalt a feleséged... Erősítsd meg magad... Férfi vagy, ne veszítsd el a fejed – mondta bánatos, csüggedt hangon a felesége bátyja, mert ő állott a jászol mellett. – Úgy adta ki a lelkét szegény, hogy észre sem lehetett venni – sóhajtotta, s remegett az orrcimpája és az ajka.

– Csendesen, mintha csak elaludt volna...

...Az éj folyamán, míg a gazda kábultan aludt, és nyomasztó álmaival viaskodott, dühös szél kerekedett. Vad erővel ostromolta a kerítéseket, csapkodta az ablaküvegeket, féktelen haragjában földhöz vágta a háztetőről letépett cserepeket, és tövestül

ki akarta csavarni a kopasz fákat, a kéményből kiszálló füstöt pedig széttépdeste a falu fölött.

Bolond egy őszi éjszaka volt...

Még alig pirkadt, amikor a sógor felébresztette Veress Józsit a lesújtó hírrel.

III. *Az urak*

Fátyolos, ködös tekintettel meredt a szoba félhomályába.

A másik helyiségből fel-felcsukló asszonyi zokogás foszlányai verődtek ki. Veress Jóskának ilyenkor ráncba szaladt a homloka, s fekete szemöldöke idegesen megrándult. Csak a sírással ne üldöznék! Ki lehetne kergetni vele a világból!

– No, még egy pohárral, őrmester úr! – nyá-jaskodott.

Boros poharak álltak az asztalon, bennük kristálytisza színtelen ital, erős pálinka. Ettől látta Veress Jóska fátyolosnak a világot.

– Osztán úgy tessék írni, ahogy mondom. Ki vagyok én, hogy hazudjak? Az asszony beteg disznyó húsából evett, s ez okozta a halálát. Micsoda csapás ez nekem! Jó feleség volt, szelíd, engedelmes asszony, igazi élettárs...

Kissé el is érzékenyült. Az erős pálinka, mint a parázs, még a lelkét is égette, s könnyeket csalt a szemébe.

– Pontosan, szóról szóra tessék írni.

Az őrmester úr iparkodva szántotta a sorokat. Néha töprengett, hogy miként fogalmazza a bemondott tényeket, hogy azokból is húzzon valami hasznot. A toll élénken percegett, csak akkor szakadt meg az írás, amikor a gazda töltött, – koccintottak, ittak. Ilyenkor az őrmester buzgón bizonygatta maga is, szinte könnyekig meghatódva:

– Én nem vagyok rossz ember. Nem akarok bajt. Azt az egész falu tudja. Ha valaki disznyóhúst evett, váljék egészségére. Hát nem? De a felső hatóság, a parchet. Ez a baj! Nem engedik eltemetni, mert fel-

jelentés érkezett. De ha az én kezembe szaladt volna az a jelentés? Akkor más! Én tudom, hogy disznóhúst evett – legyintett bosszúsan, ami a felsőbb hatóság intézkedéséről alkotott véleményét is nyomatékosan kifejezte.

A gazda nehéz fejjel rábólintott. Bajusza lelógott, azt sem volt kedve kipödörni, amióta a felesége hátat fordított ennek a keserves árnyékvilágnak.

– A parkett. – S merőn maga elé bámult. Sárgásbarna szeme vérmesen forgott lázas üregében. Majd váratlanul felkapta a fejét, megbökte a csendőr vállát, s mutatójával fenyegetőleg integetett.

– De úgy tessék írni, szóról szóra, amint mondom. Hogy romlott, azaz beteg, vagyis mérges disznóhúst evett.

Ez megvolt végül, leírta. Csak a csend maradt a toll percegése nyomán. Az őrmester kigombolta kék zubbonyát. Meleg volt idebent a szobában, ahol csak ők ketten dugták össze a fejüket, másnak nem volt szabad zavarnia őket.

Utóbb rátért az őrmester a legnehezebbre:

– Aztán honnan volt a disznóhús? – kérdezte.

Veress halkan felnyögött, fészkelődött. S mintha bal fülével, mely éppen az őrmester úr felé áll, kissé nagyot hallana, hagyta elszállani a kérdést. Viszketett mellén a bőr, de vakarózás helyett inkább a pohár után nyúlt, s vérmes szemét szapora pislogással emelte az egyenruhás alakra:

– Igyunk, no...

Az őrmester arca eltorzult: fintorgott a gyilkos alkoholtól.

– Holnap már egész biztosan lehet temetni, a parchet nem száll ki a helyszínre, mert én megírom, hogy a disznóhús... Legyen csak nyugodt, bizza reám, majd én...

Veress bólintott:

– Az. Disznóhús. Mérges hús.

– Becsületszóra ígérem! – tikogott a csendőr.

– Holnap itt lesz az engedély. De aki mérges húst árult, az börtönbe kerül. Ez is bizonyos! A parchet nem hagyja!

Bizalmaskodva közel hajolt Veresshez, s titokzatosan súgta a fülébe, még cinkosan kacsintott is hozzá:

– Bokor Imrét, a mészárost bedugják egy kicsit. No, megérdemli. Fukar ember, csak a maga hasznát nézi. Két hónappal ezelőtt is utolsó percben állítottuk le egy tehén húsának a kiárusítását. Hej, tömve van annak a bukszája! – sóhajtott némi irigységgel. – S még azt mondják, hogy én nem vagyok jó ember? Ilyent nem kap egyhamar a falu! Hát Bokor Imrével nem megtehettem volna, hogy hadd árulja csak a húst, aztán amikor már megvan a baj, akkor rámenni!?

Csakugyan, úgy rémlett Veress Jóskának, hogy hallott valamit suttogni a faluban a mészáros és az őrmester közti ellentétekről. Bokor azt híresztelte, hogy az őrmester ötezer lejt kért, ő viszont csak kétezret lett volna hajlandó fizetni. Erre a csendőrség elkobozta a húst. Bokor káromkodott és tépte a haját dühében, megvolt a nagy kár. De amikor végül ezer lejt kellett leszurkolnia, hogy simán elintéződjék a dolog, akkor már nem szitkozódott, hanem mézes-mázos szavakkal próbálta lealkudni azt az összeget is az őrmesternél.

Bokor? Ez nem rossz ötlet! – villant fel Veressben. – A baj csak ott van, hogy Bokor a második faluból havonként mindössze egyszer döcög le ide a szekérével, rajta a kiárusítandó hússal. Legutóbb, amikor egy szombati napon felütötte a faluban az alkalmi mészárszéket, még nyár volt, Veress jól emlékszik, legyek sötét hadserege röpködött a vörös marhacomb körül.

Így mégse lesz jó, Bokort aligha lehet bemártani, annak is van magához való esze meg pénze. Különben is a falu rebesgette már a beteg sertés húsát, bár többen voltak, akik megsejtték az igazat. Kiss Károly nevét Veress belopta a köztudatba a felesége betegségéről elejtett félmondatokkal. Vagy két héttel ezelőtt Kiss Károly hirtelen levágott egy sertést, amelynek állítólag egy alma a torkán akadt, és fuldadozott tőle. A sertés húsát kiárusította. Sokan vá-

sároltak belőle, megették, aztán elfelejtették. Csak Veress Jóskának jutott eszébe napok múlva, amikor forrón kezdett sütni a felesége homloka, és rázni kezdte fehér testét a hideg.

Most még egyszer elrecsegte a mondatokat, amelyeket akkor fogalmazott meg, amikor az őrmestert betessékelte a különszobába:

– A zsák búza pedig meglesz. Én magam vitetem fel az őrsre, saját költségemen! Megtérítem én az őrmester úr minden költségét! Duflán! Mert fáj az embernek, hogy hűtes társát itt lássa a ravatalon temetetlenül. Meg aztán azt sem akarom, hogy a disznyóhúsból baj legyen. Az én feleségemet senki, semmi sem adja vissza már nekem!

Elérzékenyült. Megviszketett az orra töve, és nagyokat szorityintott.

A csendőr ismét följegyzett valamit. Hogy mi mindent össze lehet firkálni egy akkora papiroson! Lám, aránylag könnyen megy a dolog, ha van mit írni, akkor nem lehet ebből olyan nagy baj. Csak azt ne firtatná, ki árulta a beteg sertés húsát. Kiss Károly jó cimborája volt Veressnek, s a véletlen úgy hozta, hogy évekkel ezelőtt még katonáéknál is egy alakulathoz osztották be őket. Miért is vágott disznót Károly? Igazán nem akar rosszat neki, de hát miért pont abban az időben szúrta le azt a disznót?!

– Ötszáz lejt megérdemel az őrmester úr a fáradtságért, úgy érte, a búzán kívül. Hogy ne lássa az ember temetetlenül a hűtes társát. Csudájára jár az egész falu. Úgy szimatolnak, mintha nem tudom, mi volna... Hát ötszáz lejt, annyit még valahogy...

Az őrmester felnézett, megcsóválta a fejét titokzatosan, hogy ne lehessen belelátni a gondolataiba, s barna arca elfanyalodott:

– Még ezer lejjel sem fizeti meg nekem a fáradtságot! Hátha kiszállna az ügyészség? Mert ez az írás, ez dönt! – bökött a jegyzőkönyvre, saját hatalmát fitogtatva.

– Ötszáz lej nagy pénz. De ha csak annyi volna! A koporsó kétezer lej... Gödörösók, pálinka a

virrasztóknak, tor, mifene. Sokra megy. Honnét vegye elő az ember?

A csendőr már mintha kitapintotta volna a férfi gyengéjét: ridegen, szárazon koppant ismét a kérdés a Veress Jóska füléhez, mint a jégeső:

– Na. Ki árulta azt a disznyóhúst?

Veress összerázkódott, idegesen beletúrt csapzott hajába:

– Hát isten neki! Meglesz az ezer lej! Igyunk!

Sok nép gyűlt be a házba, s mind gyakrabban sírt fel egy-egy jajgatás az első szobában, ahová a ravatalt állították a tölgyfaszínű koporsóval, amelyről fehér cérnacsipkék lógtak le körös-körül, s a halott úgy feküdt benne viaszsárga arcával, keskeny fekete szalaggal felkötött állával, mintha csak rövid békés álmra hunyta volna le a szemét.

– Tehát megegyeztünk. Én csak azt írom alá, hogy... – Megpróbált felállni, de nehezeire esett a mozgás, forgott körülötte a világ. Tehetetlenül viszarogyott. – Szóval, hogy mérges disznyóhús...

Az udvaron szaladt valaki, csizmája koppant a köveken. Az elsőházba bezúfolódott tömeg megzajdult, többen az udvar felé tódultak. Egy hang egymás után kétszer is elkiáltotta izgatottan:

– Ide jönnek! Ide jönnek az urak!

Veressben, amint kipillantott az ablakon, meghűlt a vér, de teste megérezve a veszélyt, egyszerre erőre kapott. Szemrehányó pillantást vetett az őrmesterre, aki zavartan rakosgatta össze iratait. A gazda felállt, s mintha nyoma sem volna benne az alkohol kábító gőzének, egyenes testtartással megindult az ajtó felé. Menekülni, szaladni! – parancsolta az ösztöne. De a zsúfolt tömeg között nem bírt utat törni magának.

Egy legény kaput nyitott, s az udvarra bekanyarodott a sárprekelte, szürke gépkocsi. A ravatal körül újra felhullámzott a sírás-zokogás. A künnrekedtek közül néhány gyermek a kerítésre kapaszkodott, s a deszkák recsegve-ropogva omlottak le testük súlya alatt. Veress Jóska lába gyökeret vert a küszöbön, minden ereje elszállt. Olyannak érezte

magát, mint az árva kóró, amelyre vad szélroham tör. Bamba közönnyel nézte, amint egy bőrbundás, majd egy sötétszürke kabátos úr kilépett az autóból, s utánuk még egy bújt ki az első ajtón: ennek szürke prémsapka volt a fülére húzva. Kényesen, vigyázva lépkedtek az urak a ház felé, nehogy besározzák fényes cipőjüket.

Pillanatok alatt kialakult valamelyes rend. A ravatal mellett már nem sírtak: megszeppenve némult el mindenki. Egyik úr parancsokat osztogatott: a halottat boncolás végett hátra kell vinni a csűrbe, fogják meg ketten! – intett a közelben sündörgő férfiaknak, akik ímmel-ámmal mozdultak. Hullámzás támadt, eleven mozgás, nyüzsgés, és bontani kezdték a ravatalt, szeget téptek, döngették a deszkákat. Most még egy gépkocsi kanyarodott be az udvarra, urakkal és csendőrökkel megrakva. A sokaság szétnyílt, ösvény hasadt az embersűrűben, s az urak libasorban sétáltak be a házba. Ide-oda taszigáltak egy asztalt, keresve, hogy a fény reáessék, majd, miután meglelték a helyüket, székeket kértek, s elhelyezkedtek.

Aki az urak közül elsőnek lépett be – nyírott bajszú, magas, sovány, szigorú tekintetű férfi –, lesem tette a bundáját, amint helyet foglalt a széken: kinyitotta okmánytáskáját, s iratokat ráncigált elő. Valamit halkán sugdolózott a többiekkel, azok is elhelyezkedtek, keccentek az aktatáskák kapcsai, s fehér ívpapírok lepték el az asztal lapját.

A magas, barna úr körülnézett, majd tiszta, csengettő hangon kiáltotta:

– Veress!

Mély, dermedt csend. Minden szem a földre szegződött. A szólított elköhintette magát az ajtó közt, s lesütött szemmel, tétovázva, mintha kötélén vonszolnák, két lépést előrelépett.

Egy hang felsikoltott a háta mögött:

– Kuri Pista! Kuri Pista! Apadjon ki a két szemed fénye! Száradjon el a kezed, mint a törökbúza-kóró! Csúszva-mászva éljed az életedet! Legyen undok kígyó belőled! Verjen meg a fennvaló Úristen!

Az utolsó mondatot már az udvaron zokogta. A csendőrök kivezették a gazda édesanyját, az meghagyta magát. Megszűnt az akarata, kővé dermedt a teste, csak a nyelve élt lángolón, fékezhetetlenül.

A bundás ügyész nagyon kíváncsian nyújtotta ki a nyakát a prémből, homloka ráncba szaladt, s tetőtől talpig végigmérte az előtte álló zömök, vállas férfit:

– Maga az?

– Igen kérem. – Köhintett, s zavartan keresett egy pontot a tekintetével; amint a köhintésre kezét illedelmesen a szájához emelte (tudja ő, hogyan kell az urakkal beszélni, katonáéknál tanították meg rá). látszott, hogy reszket.

A városi úr ravaszul kezdte:

– Miért nem temette el a feleségét?

Veress megdöbbsent. Mit? Hogy ő? Tán ezért is ő a hibás?

– A hatóság, kérem, a hatóság – váltogatta maga alatt a lábait. – Én eltemettem volna, de a hatóság nem engedte.

– Aha. A hatóság.

– Az, kérem. A hatóság.

– S miért nem engedte? – szúrta az arcába a tekintetével.

Háta mögül a tömegeből kíváncsi fejek ágaskodtak.

A kérdésre késett a válasz.

Az ügyész nem várt, rácsapott:

– Hány éves maga?

– Harmincegy.

– Hány gyermeke van?

– Egy.

Veress gyanakodva felpillantott sötét homloka alól. Mit akar ez az úr? Mi köze az ő egyetlen gyermekéhez? Ezekre a kérdésekre könnyű felelni. Nem ezt várta. Hiszen ha csak ennyi volna az egész! Tovább:

– Hány éve házasodott?

– Hát... Vagy hat esztendeje...

– S hogyhogya csak egy gyermeke van?

Megrándult. A szavakban égni kezdett a parázs. Tudnák már az előbbi három esetet is, amit kétszer a bábaasszony, egyszer meg maga Erzsi csinált? Nem, az nem lehet! Vállat vont:

- Nem lett.
- Nem lett?
- Nem.
- S miért nem?

Már szakadt róla a verejték, patakban folyt le az arcáról, be az inge gallérja mögé, s csípte a testét. Az urak hagyták gondolkozni, vergődni, kínlódni. Mintha nem tudnák, hogy most mit kérdezzenek. Aztán egy másik vette át a szót:

- Akarták maguk, hogy még szülessen gyermek?
- Hát... Én szerettem volna – dadogta.
- És a felesége? Ő is?

Az asszony örökre elnémultan, örökre lehunytt szemmel, örökre elbénult tagokkal fekszik a csűrben... Már vágják is sok kínban kihűlt szép fehér testét. Veress mégis úgy érezte, hogy megszólal a halott, ha kérdezik, s tiltakozni fog: ő nem hibás, nem ő akarta így, hanem az a tömzsi, izmos, vad ember! Majdhogy felordított a fájdalomtól, a félelemtől...

- Nem tudom, kérem – nyögte.
- Nem beszéltek arról, hogy jó volna még egy gyermek?
- Nem, soha!
- Lehetetlen!
- Soha! Soha, kérem!

A fekete kabátos úr, aki leüléskor annyira vigyázott, nehogy összegyűrje a nagykabátját, szúrósan a szemébe nézett, mintha nem hinne neki. S a nézés zavarba hozta Veress. Az ügyész, mintha megérezte volna a pillantás hatását, rászólt:

- Jöjjön csak közelebb, Veress. Mióta volt beteg a felesége?

A kérdezett tenyerével végigtörült az arcán.

- Hány napja? – faggatták.
- Már vagy tíz napja kornyadozott.
- S maga mit gondolt a betegségről? Mi?

Az urak labdázta a kérdésekkel.

Nagy, nehéz lélegzetet vett, a beszívott levegő forrón ömlött ki a száján. Feje még jobban lehorgadt. Csak hosszú csend után, vívódva mondta ki a döntőnek vélt mondatot:

– Mérges disznóhúst evett, kérem. Én is beteg lettem tőle. De az asszony nem bírta.

A bundás férfi felingerült, arca vörösre gyúlt. Haragudott:

– Miért nem hozatott akkor orvost? Magának van miből!

Nem felelt. Állt. Hallgatott.

A háttérben, a fenyegető csendből egy női hang kiáltott:

– Hazugság! Most találta ki!

Ismét kérdés:

– Kitől vették a disznóhúst?

Veress alatt megrendült a föld. Hátranézett. Rengeteg arc ugrált a szeme előtt, egyet sem tudott megismerni. Tétovázott, egy lépést tett hátrafelé. Méricskélt szemével az ajtó nyílását, menekülni szeretett volna, szabadulni.

Most szinte ordítva förmedt rá az ügyész:

– Ki-től vet-ték? Feleljen!

– Hát...

Tikkadtan nyelt, még egyszer hátranézett.

– Küss Károlytól – nyögte ki alig hallhatóan.

S ettől a névtől, ahogy kimondta, mintha megkönnyebbült volna a lelke.

Alig suttogta a barátja nevét, de hátrább mégis meghallották.

Egy asszony felsikoltott:

– Nem igaz! Hazugság!

Az urak összedugták a fejüket, sugdosódtak, aztán az ügyész odaszólt a szakaszvezetőnek, s az elment.

Veress kiküldték az udvarra. Észre sem vette, mikor állítottak csendőrt melléje. A csűrben fehér köpenyes emberek sűrögtek-forogtak, csak néha tudott odalátni a bámészkodók sűrűjén át. Csendőrök tartották vissza a népet. Úgy érezte, hogy megnyílik alatta a föld, ám őt mégsem nyeli el, itt áll szégyenszemre őrizet alatt.

Édesanyját is csendőr vezette be az urak elé.

Kevés idő múltán a szakaszvezető másodmagával Kiss Károlyt kísérte be az udvarra. A szőke férfi ijedten nézett erre-arra, mint aki nem érti, hogy mi történik vele. Veress háttal fordított neki. Lám, Kiss Károly a határrendezés kérdésében is melléje állt, nyílt szóval, őszintén, mint jó cimbora. Pedig neki alig nyolc holdja van, mégis helyeselte a Veress szándékát. A nagygazdát furdalta a lelkiismeret, ej, hogy miért épp azokban a napokban vágott sertést az ő barátja!

Kiss Károlyra nem sok időt vesztegettek. Most már becsukták az ajtót, mert a nép morajlani kezdett. Kire haragudtak? Veressre-e vagy az urakra? Tanácsos volt kissé hátrább szorítani őket, aztán az udvarról is kinyomták a csendőrök a tömeget. Az utcán tolongtak tovább.

Egymáshoz közel állították a két barátot.

Később kijött az urak közül egy köpcös kis kövér emberke, nyírott fekete bajusszal, rövid kabátban, amelyet előrebillentett a hasa. Veress nézte a hasas úr arcát, talán ez volt, aki a jegyzőkönyvet írta az imént, s az ügyész oda-odabökött feléje aranygyűrűs fehér ujjával, s újabb és újabb mondatokat diktált neki.

Megállt a két paraszt közt, s felnézett az égre.

– Fagy lesz. Lehet nekiereszteni a kést a disznó torkának – szólt.

Veressben felcsillant a remény. Hátha elhitték a mérges disznóhúst, s ez az úr szimatolni jött. Kiss Károly viszont szemrehányóan, mérgesen nézett el a kövér emberke feje fölött. Hogy? Tényleg azt gondolják, hogy ő beteg sertés húsát árusította? Gyűlölte Veressét. Most látja csak, ha visszagondol az elmúlt időkre, hogy ez mindig csak a maga hasznát kereste, lám, a legjobb barátján is keresztülgázol a maga érdekéért.

– Mi is vennénk hízott sertést – fordult az úr Kiss Károly felé, s olyan hangon kezdett beszélni vele, mintha valahol egy hetivásáron alkudoznának.

– Nincsen magának eladó sertése? Ha nem is egészen hízott.

– Nekem nincs – rázta meg komoran a fejét. – Kettőt hizlaltam, egyik valami almát evett, fulladozni kezdett, le kellett vágni. A másik meg...

Az úr bólintott:

– Aha. Ez az a bizonyos, amelyik almát evett.

– A másik meg kell a családnak. Nekem nincs...

Veress megfélekedezett, hogy csendőr áll mellette, odalépett gyorsan, bizalmaskodón a beszélgetőkhöz, s megcibálta az úriember kabátját:

– Van nekem, kérem. Majd nyélbe ütjük a vásárt – s visszakapva lelkierejét, jelentősen vágott a fél szemével.

De a csendőr már rátette a kezét, s visszahúzta előbbi helyére.

Az úr enyhülten figyelmeztette az akadékoskodót.

– Hagyd. Úgyis elengedjük. Ez az ember nem hibás.

Veress Jóskának felcsillant a szeme. Nagyot lélegzett, és kihúzta a testét, egyszerre ember lett megint a biztató szótól. De ugyanakkor türelmetlen is volt, mert sokat kellett álldogálniuk itt künn az udvaron, a föld nyirka átjárta a lábát, talán át is ázott a csizmája. Már a boncolást is befejezték a csűrben, s a halottat visszavitték a házba, fehér lepedővel letakarva, akár egy zsákot. Hallotta, amint koppant a kalapács a koporsón, szögezték a födelét. Az urak is, akik boncoltak, s kifejtették a titkot a szerencsétlen asszony testéből, már jó félórája bementek a szobába. Besötétedett. Az ég ezen az estén csodálatosan tiszta, csillagos bársonyként tárult ki a falu fölött. A sarló alakú hold mint felvont szemöldök hajolt a nyugati ég alatt húzódó hegyerinc fölé. A tömeg nem oszlott a kapu előtt. Akinek otthon dolga volt, vagy szándékosan elfelejtkezett róla, hadd bőgjön a barom, nem tikkad meg a szomjúságtól, van elég pára a levegőben, – vagy hazaszaladt, s pár perc múlva újra visszatért, s ott szorongott a báméskodók között.

Veress Jóska lábai elfáradtak az állingálástól. Leült egy tuskóra. A csendőr már ezt is elnézte neki,

úgy tett, mintha észre sem venné. Kiss Károly a ke-
rítésnek támaszkodott, hogy nyugtassa a testét. De
neki nem volt szabad, őrzője rátámadt, és ordibálva
kényszerítette vissza előbbi helyére.

Kiáltották a Veress nevét. Nehezen mozdult, gém-
beredetten, felállt a tuskóról, s bement a házba. Az
ügyész egymás után gyújtotta meg és dobta el a ci-
garettákat, ideges, türelmetlen volt. De a hangja
egyáltalán nem volt barátságos, mint eleinte.

– Hallja-e, Veress, maga azt állítja, hogy sertés-
hústól... Hát az abortuszt, ki csinálta? Ezt mondja
meg!

Értetlen arcot vágott. Már nem félt, már nyugodt
volt, ura arcizma minden rándulásának.

– Nem értem a kérdést, kérem.

– Ki vájkált a felesége belsejében valami hegyes
szerszámmal, mi?

Megütődött, arca eltorzult. Tehát nincsen titok!
Még a fakanalat is tudnák?

– Ki szurkálta össze az asszony méhét?

Úgy tetszett, a hang szigorú.

– Én, kérem, én arról semmit sem tudok!

– Beszéljen! – förmedt rá az ügyész, s felpat-
tant a székről.

– Isten ingem úgy segéljen – remegett s forró-
sodott el újra. – Én csak azt tudom, hogy mérgezett
húst... két héttel...

Még erőteljesebb kiáltás:

– Mondja meg, ki csinálta! Ha nem, magát verjük
vasra és visszük el!

– Nem tudom, kérem – suttogta kimerülten,
megtörtén. Szédült. Keringett körülötte minden.

Az úr ideges mozdulatot tett, s odaszólt a szakasz-
vezetőnek aki aztán bevezette az öreg Veressné. A
vénasszony zokogott, mint a záporosó. Hol a menyé-
ért, hol a fiáért jajveszékelt, hol meg saját magát
átkozta, amiért gyermeket szült erre a keserves vi-
lágra. De amikor reákiáltottak, elhallgatott: csak
csendesesen szífogott tovább.

– Ismeri ezt az asszonyt? – kérdezte az ügyész.

Arrafelé fordult. Hosszasan nézett, s csak jóval később szólalt meg:

– Igen... Az édesanyám...

– S nem sajnálná, hogy börtönbe zárják? Mert ő mesterkedett a menyével? Ugye, ezt maga is tudja? Megbeszéltek, mi?

Megrázta kótyagos fejét:

– Az anyám akarta a gyermeket – mondta.

– Akkor ki csinálta? Beszéljen! Vagy magán hagyja száradni a gyilkosságot?

Fuldokolt. Alig lehetett hallani a hangját:

– Ő. Saját maga... Igaz, sokat szekíroztam a gyermekért – kezdte a vallomást, de nyomban meg is botlott a nyelve.

Az urak már nem figyeltek reá. Az ügyész heves vitába bonyolódott az orvossal, aki a boncolást végezte. Az orvos nekivörösödött, és tenyerével csapkodta az asztalt. A köpcös úr, aki künn az udvaron a sertésvásárról beszélgetett, közben folyton suttozott valamit az ügyész füléhez hajolva, s Veress felé mutogatott a fejével. A bundás úr felállt a helyéről, a sálját kereste, s egy hanyag mozdulattal leintette a hadakozó törvényszéki orvost, aki elhallgatott ugyan, de dühösen szívta a bőrszivarját.

Vigye el az ördög! Nem is olyan érdekes. Mindennapi eset...

Az ügyész magához intette Veress, s közömbösen átnyújtott neki egy írást.

– Itt van az engedély. Eltemetheti a feleségét.

Nem hitt a fülének, állt, s nehezen nyúlt a papír után.

– Aztán tizennégy napon belül megfizeti az urak napidíját. Meg a csendőrökét. Megértette?

Bólintott:

– Igenis, kérem...

Csak később próbálta összeszámolni, hányan is voltak. Sokan, egy egész hadsereg! Hát a csendőröknek? Azoknak is jár napidíj? Sok pénzt tesz az, nagy összeg...

Miután eltávoztak az urak, úgy tódultak be az emberek és az asszonyok a házba, ahogy a víz ömlik

keresztül a megszakadt gáton. Feloldódtak a nyelvek, mindenki egyszerre beszélt. Kézről kézre járt a pálinkáspohár, föl szabadultak a kedélyek, minden baj elmúlt, egymás után ürültek ki a litresüvegek. Veress Jóska a tömeg közepén állt, s felháborodott, mámoros hangon magyarázta, inogva lábán, fújva az alkoholgőzt:

– Reárontanak az urak a becsületes ember házára, osztán megcsinálják ezt a nagy szégyent. De hát van igazság a földön! Van! Hát mi vagyok én? Gyilkos? Úgy őriztek engem a csendőrök, mintha öltem vagy raboltam volna!

Egy kéz a vállára nehezedett, ő kissé összerezsent, mert idegei még mindig készen álltak a védekezésre, megrettent az érintéstől.

– Csakis. Te megmondtad, hogy a mérges disznyóhús...

– Meg. Tudom én, hogy mit beszélek! Pedig nem is vagyok doktor! Nem jártam nagy oskolákat!

Az orvosra erősen haragudott. Bár nem értette, hogy a doktor miért dühöngött és csapkodott az ügyész orra előtt, sejtette, hogy ellene kardoskodott. Még akkor is úgy nézett Veressre, amikor kimentek a házból, mintha fel akarná nyársalni a tekintetével. A többiek kezet fogtak vele távozóban, de az orvos, az nem!

– Túrta a vért az orrán az a disznyó, amikor leszúrta Küss Károly. Gondolhattam volna, hogy mi lesz belőle. Halál! – Darálta a magáét, mint a malom, amely öröl, egyre csak öröl...

A vállán nyugvó kéz gazdája megjegyezte:

– Persze. Nem ok nélkül vitték magukkal Küss Károlyt.

Veress felrezzent:

– Mit? Hát elvitték?

Ijedten nézett a másik ember arcába. Nem ment ki az urak után, hogy kikísérje őket, s így nem tudta, mi történt künn az udvaron.

– El – bólintott a mellette álló.

Gyorsan fordult télbe az idő. Reggelenként vastag dér borította a házak fedelét és a réteket, a fák zúzmarásan nyúláncoktak az ég felé, mintha cukorporba mártották volna őket.

A temetés utáni napokban Veress Jóskának nem lehetett szavát venni. Komoran végezte teendőit, amelyek főleg abból állottak, hogy sóhajtozott, dohogott a négyes határ tervének bukása miatt, s olykor mérgében eldöngette a teheneket a ganéhányó lapát nyelével. De az emberekkel sokáig nem kereste a találkozást.

Háztartását az anyja vezette. Volt dolga elég, mosni, varrni a gazdára és a gyermekre, ételt főzni, rendben tartani a házat, ellátni a jószágot, mert a gazda nyakára rátelepedett a tétlenség. Minden munka az öregasszonyra szakadt, aki egyre gyakrabban zúgólódott magában, majd célzásokat tett, hogy jól tenné a fia, ha asszony után nézne, nem mehet ez így, fiatal női kéz kell a házhoz, szorgalmas, dolgos karok.

Ilyenkor Veress Jóska arra gondolt, hogy ha valóban megházasodna, hamarosan jönne a gyermek is, mert az asszony kieroszakolja legalább az elsőt. Tehát oszolna majd a vagyon, kétfelé...

Egyik este elment az elhurcolt Kiss Károly udvarára, bekopogtatott az ajtón. Azért került errefelé, hogy érdeklődjön az ő kedves, jó cimborájának sorsa felől. Mi hír róla? Ha hazajönne, újra felvetnék a négyes határ kérdését, hátha mégis sikerülne! – tervezgetett, s gondolatait előadta az asszonynak.

A gyermekek már aludtak, s Julis – barna, sima arcú menyecske, telt keblekkel és ingerlő kis tokával az álla alatt – elővette a guzsalyat, és szorgalmasan fonogatott. Nem szívesen nézett szembe ezzel az emberrel, ő is meggyűlölte Veress Jóskát. Kényszeredetten válaszolgatott kérdéseire.

Veress Jóska távozóban megszorította az asszony csuklóját, s rántott egyet rajta. Csak akkor vette észre magát, amikor a menyecske egy erélyes, elszánt mozdulattal ellökte magától, s utána hamar bezárta az ajtót, nehogy visszatérjen...

Aztán egy napon megjelent a faluban az a kis köpcös barna úr is, aki annak idején a csendőri őrizet alatt lévő Veress-sel meg Kiss-sel a sertésvásárról tárgyalt, azon a rossz emlékezetű őszi alkonyaton, a Veress József homokos udvarán. Mint régi jó ismerőst üdvözölte a gazdát. Elmondotta, hogy éppen a most következő napokon döntenek az ügyészségen afelől, hogy irattárba süllyesszék-e a haláleset ügyében felvett jegyzőkönyveket, vagy pedig vádat emeljenek Veress József ellen.

Veress a pajtából szó nélkül kihajtotta az egyik disznót, és segített felkényszeríteni a szekérre. Ingyen adta. Tudta ő, hogyan kell az urakkal. Csak akkor nyilallott meg a szíve, amikor eszébe jutott, hogy ezt a disznót még szegény Erzsí etette, hizlalta, és – nem is olyan régen – tervezgette, hogy mikor eresztik torkába a kést...

Lehunyta a szemét, nagyon eszébe jutott a felesége...

Karácsony előtt kiszabadult Kiss Károly is. Lefogyott a fogházban, arca sovány és zord lett. Amikor először találkozott barátjával, Veress Jóska mosolyra derülve rázott vele kezét, és mindenképpen nagy szívéllyességet mutatott iránta.

– Látod, nekem köszönheted, hogy kihúztalak – magyarázta Veress. – Egy egész disznyómba került. De nem bánom! Az ember a barátjáért még az életét sem sajnálja! Fenét! Csakhogy kiengedtek!

Károly szűkszávú volt, s elnézett oldalt, amint beszélt. És sietett minél előbb elköszönni az ő kedves cimborájától. Lesheti Veress, míg ő még egyszer szót emel a négyes határ mellett!

...És ha csendőrök jöttek szembe Veress-sel az utcán, előre köszöntek neki ismét, s az őrmester szája füléig húzódott a barátságos vigyorgástól. Veress meg csak odabólintott nekik. Tehette. Már nem félt. Tiszta ő, mint a fehér bárány! Mit is kereshetnének rajta a csendőrök?!

Csókfalva, 1935